

Probléma és perspektivizmus*

(válasz Tózsér János: *Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben?* című írására)

A következő oldalakon – Tózsér János inspiráló írásának apropóján – metafizikai problémákat boncolgatok. Tózsér fontosabb állításaira reagálok, és a belőlük kibontható problémákat elemzem. Tózsér írásának központi tételével egyetértek, azaz elfogadom, hogy a filozófiában nincsen olyan elgondolás vagy elmélet, amellyel kapcsolatban a filozófusok között teljes konszenzus uralkodna. Hívjuk ezt a továbbiakban, a szerző nyomán, a disszenzus tételének. Ugyanakkor túl a filozófia történetén, amely valóban egymással összeegyeztethetetlen filozófiai elméletekről szól, és túl a szerző történeti esetekből levont következtetésén, amely szerint a jövőben sem várható a filozófiai elméletekkel kapcsolatban konszenzus, megpróbálunk egy olyan mozzanatra rámutatni a filozófiai gondolkodáson belül, amely elvi okokból zárja ki a konszenzus fennállását. Ez, ahogy látni fogjuk, átértékeli Tózsérnek azt az állítását, hogy a filozófiai tevékenység problémamegoldás, és elsődleges célja annak filozófiai leírása, ahogy a dolgok vannak. És végül megkérdőjelezi azt is, hogy a filozófiai tevékenység híján van minden belső értelemnek, azaz hogy nem teljesíti a működésével szükségképpen és csak e működéssel együtt járó vállalását. Mivel Tózsér szerint a disszenzus tételét mindenekelőtt a filozófiatörténet tanúsítja, első lépésben érdemes röviden vázolni a filozófiai problémák és a filozófiatörténet közötti kapcsolat lehetséges olvasatait, és ezen keresztül megmutatni azt a filozófiai hátteret, amelynek fényében a szerző fő tétele, valamint a belőle levont következtetések elnyerik jelentőségüket, és problémává válnak.

1. A filozófiatörténetre – legalábbis a problémákra adott megoldások vonatkozásában – többféle módon tekinthetünk. Itt a témánk szempontjából legfontosabb három nézetet vázolom. Egyrészt viszonyulhatunk a filozófiatörténethez úgy, mint a különféle filozófiai problémák fokozatos tisztázásának és a lehetséges válaszok rendszerező áttekintésének, tudományok által is megtámogatott folya-

* A tanulmány az OTKA K81576-os számú projektjének támogatásával készült.

matához, amely egy visszaesésekkel és zsákutcákkal tarkított úton bár, de szép lassan a különféle problémák megoldása felé tart. Ekkor a filozófiatörténet a türelmes, kitartó és aprólékos munka lassú beérésének története. Ez az elképzelés mindenekelőtt az analitikus filozófia berkeiben terjedt el, de, ha csak a nem is nagyon távoli múlt fejleményeit tekintjük, jelen van a marxizmusban, a strukturalizmus gondolkodóinál, és a fenomenológiai mozgalom bizonyos képviselőinél.¹ Ettől eltérő nézetet vall a filozófiai hagyomány legtöbb közismert képviselője. Bár elfogadják a filozófiai problémák megoldásának lehetőségét, azt nem annyira fokozatokban, sokkal inkább egy csapásra, egyetlen filozófiai rendszer válaszaiban gondolják beteljesíteni. A filozófia története egy hosszú tévút története, de utólag, a valódi filozófia fényében értelmet nyernek a tévedések is, még ha változó is annak megítélése, mindez miként történik.² E hagyomány, amely a problémákat egy csapásra, egyetlen filozófia segítségével látja megoldani, függetlenül attól, milyen szerepet tulajdonít az elődöknek, a filozófia addigi kereteinek újraírásában és újrameghatározásában látja a filozófia lényegét. Ez magyarázza, hogy e hagyomány képviselői, akik az elmúlt időszakban leginkább a kontinentális filozófiában jelentek meg, a konkrét problémák elemzése helyett rendszerint az alapokat firtató és kidolgozni kívánó filozófiákat alkotnak. Igaz ez még a fenomenológiára is, ahol a látszólagos módszertani szigor ellenére az értelemdó alaptapasztalat újra és újra megváltozik (az ego, a lét, a hús, a másik...), amely radikális változást eredményez a világ, a másik és általában a fenomének megjelenésének módjában. E nézetből következik, hogy a filozófia státusza (célja, problémái, módszere) maga is folyamatos bizonytalanságban van, hiszen állandóan ott lappang az a lehetőség, hogy érkezik egy új filozófia, amely az egész addigi filozófiatörténetet – részben vagy teljesen – érvényteleníti, hogy aztán más pozícióból, más keretek között, de újraalkossa, végső megoldást adjon, de csak azért, hogy aztán ismét lehetővé váljon felszámolódása. Egyszerre áll küszöbön az összes probléma végső megoldása, és az összes addigi filozófia teljes megsemmisülése. Az itt ismertetett két megközelítés közös forrása Hegel,

¹ Így például S. Gallagher és D. Zahavi munkásságában. Lásd S. Gallagher – D. Zahavi 2009. *A fenomenológiai elme*. Budapest, Oriold és Társai Kft.

² E hagyományon belül legalább három további olvasata van a múlt megítélésének. Egy részük a filozófiatörténetre olyan kumulációként tekint, amely logikusan vezet egy végső, immár meghaladhatatlan szintézishez (mint Hegelnél), egy másik részük úgy gondolja, hogy a tévúton járó filozófiákkal párhuzamosan, szórványokban és bűvópatakszerűen, létezik egy alternatív, „igaz” filozófia, amit saját filozófiai teljesítményük tesz nyilvánvalóvá és kidolgozottá (ez az „igaz” filozófia Heideggernél a létre, Levinasnál a végtelenre, Deleuze-nél az empirizmus egy sajátos fajtájára, az analitikus filozófiában az érvelések módjára, a fenomenológiában a tapasztalat leírására stb. épül), míg a harmadik nézet képviselői szerint a filozófiai hagyomány csupán arra szolgál, hogy világossá tegye a problémákat, és kontrasztként minél érthetőbbé tegye a helyes válaszokat (e felfogás legkésőbb Arisztotelésztől uralja a filozófiai hagyományt, aki először reflektált a filozófia történetére). E felfogás szerint például a kanti filozófia egyáltalán nem jött volna létre Hume, Leibniz és mások nélkül, ugyanakkor nem vezethető le belőlük.

akinél talán a legkidolgozottabban jelenik meg egyrészt a szellem teleologikus mozgásának gondolata, másrészt az az elképzelés, hogy egy-egy újonnan felbukkanó filozófiai elmélet egyszerre képes megszűntetni, és saját nézőpontja alapján újraírni, különféle módokon, az addigi filozófiákat, így, miközben érvényteleníti, saját megszületéséhez – megint csak különböző módokon – mégis elengedhetetlennek tekinti azokat.³ E két hagyomány mellett létezik egy harmadik megközelítés, amely szemben áll az előző kettővel, amennyiben a Tőzsér által is képviselt disszenzus tételét vallja a problémamegoldás helyett. E nézet azonban, szemben Tőzsér megközelítésével, a nézetek és elméletek összeegyeztethetlenségében nem akadályt lát, nem is az ítéletek felfüggesztésére következtet, hanem a filozofálás új lehetőségeit próbálja megmutatni. Itt a filozófus nem problémamegoldó, nem a végső igazság kimondója, hanem olyan keretek megteremtője, amelyek között a valóság vagy annak egy-egy szelete hirtelen értelmet nyer. E keretek nem pályáznak egymás kiiktatására, legalitásuk egyetlen feltétele, hogy egy nem érthető jelenséget érthetővé tegyenek. E felfogás szerint tehát a filozófiai tevékenység értelme maga az értelemteremtés. E megközelítés legismertebb képviselői Nietzsche, Foucault és Deleuze. Hívjuk ezt, Nietzsche nyomán a perspektivizmus hagyományának.

Úgy gondolom, hogy Tőzsér, miközben szakítani kíván a problémamegoldó filozófiatörténet elképzelésével, nem szakít azzal az episztemológiai hagyománnyal, amely természetes velejárója e filozófiai felfogásnak. Eszerint a filozófia, ahogy maga a cikk írója is vallja, olyan episztemikus vállalkozás, amely „az igazságra pályázik”, és amennyiben az igazságra pályázik, a dolgokat csak egyféleképpen mutathatja be, nevezetesen ahogy azok vannak (nem lehet a lélek egyszerre mulandó és halhatatlan, nem lehetünk egyszerre szubsztancionalisták és antiszubsztancionalisták stb.). És valóban, a problémamegoldás episztemológiai hagyománya számára a disszenzus ténye feloldhatatlan ellentmondást szül, és a filozófia belső értelme, ahogy maga a cikkíró is jelzi, veszendőbe megy. A következőkben bizonyos hangsúlyeltolódásokra kerül sor egy lehetséges perspektivista filozófia irányába, és Tőzsér állításait ezen az új terepen teszem próbára. Amennyiben képesek vagyunk kilépni a problémamegoldó filozófia nézőpontjából, és a problémákat immár nem megoldandó feladatként fogjuk fel, hanem, ahogy lejjebb látni fogjuk, olyan lehetséges gondolati utak kezdeményeinek, amelyek a valóság jelenségeinek jobb megértéséhez vezetnek, áthangolódik a filozófia jelentése, így célja és értelme is. Ahogy látni fogjuk, ekkor már nem csupán „parttalannak” tűnő vitákig jutunk el, hanem a valóság jobb megértéséhez is.

³ A filozófia történetében nem ritka, hogy egy szerző vagy mozgalom által hevesen elutasított filozófia alap gondolatai visszalopódznak a bíráló vagy bírálók elgondolásaiba. Ez érvényes az analitikus filozófia és Hegel kapcsolatára is.

2. Tőzsér nem egyszerűen azt állítja, hogy vannak olyan filozófiai problémák, amelyekkel kapcsolatban nem lehetséges megoldás, hanem azt, hogy amennyiben filozófiai problémáról beszélünk, a filozófia keretei között nem lehetséges végleges megoldás, azaz minden filozófiai probléma elméletek közötti disszenzusz von maga után. Az állítás alapja egy empirikus érv, nevezetesen a filozófia konszenzus nélküli története, amely arra enged következtetni, hogy a filozófiában a múlt mellett a jövőben sem – így aztán általában sem – beszélhetünk elméletek konszenzusáról. Az érv mellett a szöveg egy későbbi helyén feltűnik egy másfajta gondolatmenet is, amely eredetileg arra hivatott, hogy egy példán keresztül (Thészeusz hajója) felmutassa az ellentétes filozófiai álláspontok mögött húzódó elvek episztemológiai egyenrangúságát. A leírás jól érzékelteti az adott problémában megbúvó aporetikus tendenciát, ugyanakkor nem von le néhány, meglátásom szerint levonható következtetést, amely általánosabb szinten is képes kezelni a disszenzus feltételeit. Az írás következő részében tehát arra teszek kísérletet, hogy továbbgondoljam a példát, és a filozófiai disszenzus tényét – túl a tapasztalatból adódó intuícióinkon – elvi alapokra helyezzem, azaz a filozófiai gondolkodás olyan szükségszerű szerkezeti elemére hívjam fel a figyelmet, amely eleve kizárja a filozófiai elméletek közötti konszenzusz. Innen haladunk tovább annak megvitatásához, vajon a filozófia elsődleges feladata valóban egy-egy probléma megfejtése-e, és vajon igaz-e az a kijelentés, hogy a filozófia művelésének nincs belső értelme.

A filozófiai hagyomány (azaz a különféle filozófiai problémák, elméletek és gondolatok egysége) a filozófiai gondolkodás eltérő színreviteleinek összessége. Ezért aztán aligha tűnik abszurdnak, ha a filozófiatörténetben nyomon követhető disszenzus-tétel kibontásához a filozófiai gondolkodás működéséhez fordulunk. Állításunk szerint a filozófiai elméletek, gondolatok közötti disszenzus a filozófiai gondolkodást szükségképpen kísérő perspektivizmus eredménye. Perspektivizmus alatt a gondolkodásnak arra a teljesítményére utalok, amely egy adott jelenséghez egyszerre több pozícióból képes igazolható értelmet társítani, míg perspektíván a gondolkodásnak azt a lokális pozícióját értem, ahonnan egy jelenséghez igazolható értelem társítható. Egy értelem pedig annyiban igazolható, amennyiben rátalálunk egy olyan perspektívára, ahonnan kidolgozhatóak feltételei. Fejtsük ki bővebben, mire is gondolunk.

A filozófiai gondolkodás megjelenésének ha nem is elégséges, de minimális feltétele, hogy egy jelenséggel kapcsolatos értelmes nézet mellett egy másik, őt kizáró és értelmes nézet bukkanjon fel. Amíg meg vagyunk győződve például arról, hogy cselekvéseinket a pszichofizikai felépítésünkéből fakadó vágyaink és törekvéseink irányítják, nem vagyunk ráutalva, hogy eltöprengjünk azon, milyen perspektívából, mely feltételek mellett válik relevánssá cselekvéseinket így értelmezni. Ha azonban alternatív értelmezési keret bukkan fel, például cselekvéseinket a társadalmi preformáltság perspektívájába helyezzük, cselekvéseink magától értetődősége megkérdőjeleződik és problémává válik. De miért válik problémává? Azért, mert két, egymást kizáró perspektívából is képes va-

gyok cselekvéseinkhez olyan értelmet társítani, amely joggal pályázik arra, hogy ha teljesen feltárjuk feltételeit, kijelölje a jelenség értelmét. A gondolkodás tehát egyszerre két, egymástól eltérő értelmezési keretet ígér egy adott jelenség számára, azaz meghaladhatatlan kettős látásban szenved, röviden: problémát idéz elő. A problematizáció feltétele a filozófiai tevékenységnek, de nem azonos vele. Maga a filozófiai gondolkodás akkor lép működéskébe, ha megkísérli az egyértelmű értelem nélkül maradt jelenséget (jelen esetben életünk cselekedeteit) ismét egyértelmű értelemmel felruházni, valamilyen kizárólagos keretrendszeren keresztül értelmezni, filozófiai műszóval, sematizálni.

E folyamat – azaz a sematizáció – összetett, és két irányba mozog: egymással nem összeegyeztethető perspektívákat (problematizáció), és egymással összeegyeztethető perspektívákat mozgat (az igazolás folyamata). Mit jelent ez? Egyrészt a gondolkodás olyan perspektívákra találhat rá, amelyek, ha előző példánknál maradunk, cselekvéseinknek szintén képesek értelmet adni. A cselekvést talán nem is egyedi vágyaink motiválják, hanem a vágy tudattalan működése, de ez is eloldódhat, és átadhatja helyét egy további perspektívának, például egy evolúciós olvasatnak stb. A problematizáció kettőssége végig fennmarad, de a benne részt vevő elemek váltakozhatnak. Eközben a gondolkodás próbálgatja, kóstolgatja a lehetséges, még kidolgozatlan perspektívákat, a potenciálisan igazolható értelmeket. Ahol lehetőséget lát a kiépítésre, azaz ahol ígéretes perspektívát talál az értelem rögzítésére, ott megkísérli kiépíteni azt. Ez jelöli a gondolkodás másik irányát, és azt jelenti, hogy a gondolkodás képes eddigi álláspontjához (például a vágyvezérelt cselekvéshez) egy olyan, az eredetivel összeegyeztethető, további perspektívát találni, amely, ha csak ideiglenesen is, de képes megtámogatni a kiinduló perspektívát, azaz újabb szempontot és így újabb értelmet talál az adott jelenség további differenciálódásához. Ezt aztán egy újabb alternatív nézet ismét csak megkérdőjelezheti, hogy aztán egy következő perspektívából ismét csak sikerüljön korábbi álláspontunkat – és így magát a jelenséget – még differenciáltabban látni. A gondolkodás folyamatosan új és új szempontokat, perspektívákat keres, például a cselekvés egy meghatározott elképzelésének a kidolgozására, amelyek összekapcsolódnak a korábban megtalált perspektívákkal, és így mélyíti és dolgozza ki perspektíváknak, azaz igazolható értelmeleknek azt a rendjét, ami aztán idővel egy komplett cselekvéseméletet, ismeretelméletet, ontológiát és etikát is kirajzolhat, azaz perspektíváknak egy olyan összefüggő rendjét, ami maga is egy meghatározott, példánk alapján, a spinozai perspektívára utal (minden filozófiai elmélet több perspektívát egyesít magában, miközben maga is egy meghatározott perspektívából beszél). Fontos hangsúlyozni, hogy az összefüggő perspektívák rendje mindig csak lehetséges alternatív perspektívák fényében kapja meg értelmét és jelentőségét, vagyis egy komplex gondolati rend minden egyes perspektívájához elvileg hozzá kell tudni rendelni egy-egy vele nem konzisztens perspektívát. A filozófiai gondolkodás sematizációja egyre több jelenséget egyre differenciáltabb alakzatban látat, de mindig nyitott marad a problematizációra,

így teljesen lezárt sémát soha nem hoz létre, még ha közeledik is feléje. Jelen esetben nincs szükség a gondolkodás működésének teljes bemutatására, csupán a vázlatokat kívánjuk jelezni, és azokat a mozzanatok, amelyek nélkül aligha beszélhetünk filozófiai gondolkodásról.⁴

Amennyiben elfogadható, hogy a filozófiai problémát olyan egymást kizáró perspektívák gerjesztik, amelyek, kidolgozva, eleve alkalmasak egy nem érthető jelenség érthetővé tételére, eleve kizárt, hogy bármely perspektíva tisztán a gondolkodás segítségével megszüntethető vagy teljesen érvényteleníthető volna. Egyrészt az adott értelmezési keretet kínáló perspektíva nem képes értelmetlenné, és így teljesen érvénytelenné tenni önmagát, amennyiben eleve valamilyen értelmet fejez ki (és *per definitionem* ezt fejez ki), másrészt az alternatív, őt kizáró perspektíva sem képes kilépni saját köréből, és saját nézőpontját kiterjeszteni egy tőle teljesen különböző perspektívára. A gondolkodás természetesen képes behelyezkedni más perspektívákba, sőt a filozófiai gondolkodás alapjellemezője, a perspektívák létrehozása mellett, a legkülönbélebb perspektívákba való behelyezkedés. A filozófia története éppen a különféle perspektívák, a platóni, az arisztotelészi, a kanti stb. színre vitele, azaz teremtése, illetve feldolgozása, megértése. Az egyes filozófiák e színre vitel során, soha nem cáfolták meg elődeiket vagy kortársaikat. Arisztotelész „Platón-cáfolata”, Spinoza „Descartes-cáfolata”, Kant „Leibniz-cáfolata” valójában nem tette érvénytelené a platóni, descartes-i vagy leibnizi filozófiát, a filozófiai „érvek” csupán áthangolják, új perspektívába terelik a gondolkodást, új szűrőt vezetnek be a valóság értelmezésére, esetleg jobban kidolgozott, átfogóbb perspektívát nyújtanak. Ugyanakkor csak önkényes, filozófián kívüli szempontok semmisíthetnek meg egy perspektívát, és tehetnek adott esetben egyeduralkodóvá egy másikat.

E rövid leírással több dolgot kívánunk hangsúlyozni. A filozófiai gondolkodás eleve feltételezi magát a problematizációt, azaz egy állítással szembehelyezett ellenérvet, egy kettős perspektívát. A problematizációnak, vagyis a perspektívák kettősségének végig fenn kell maradnia, ez a kettősség garantálja a filozófiai gondolkodás működését, és mindenfajta továbbgondolás értelmét. Amennyiben egy állítást nem tudunk problematizálni, aligha beszélhetünk filozófiáról. A filozófiai tevékenység tehát addig tart, amíg a gondolkodás perspektivikussága működik, amint ez megszűnik, megszűnik maga a filozófiai gondolkodás is. A gondolkodás perspektivikussága és az abból fakadó disszenzus tehát nem akadály, hanem a filozófiai gondolkodás lehetősége. Ez teszi lehetővé nem csupán egy probléma megfogalmazását, hanem a legkülönbélebb értelemalakzatok kidolgozását is, azaz a filozófiai tevékenységet. E megközelítésben a filozófia, szemben Tózsér elképzelésével, nem annyira annak a bizonyítása, ahogy a dolgok (magukban) vannak, hiszen perspektivikusságánál fogva erre nem is képes, sokkal inkább kiépíti

⁴ A filozófiai gondolkodás részletesebb elemzéséhez lásd Farkas Henrik *A gondolkodás tere* című doktori értekezését (kéziratban).

azokat a kereteket, amelyek között a különféle jelenségek és elképzelések megkapják jelentőségüket. A naturalizmus ugyanúgy megkaphatja a jelentőségét egy kidolgozott perspektívában, mint az idealizmus, a szellem, az állam stb. fogalma, sőt maguk a jelenségek, attól függően, hogyan közelítünk feléjük, más és más jelentőségre tesznek szert. E kereten belül ugyanakkor továbbra is érvényben maradhat az igazság fogalma, de egyrészt érvényességi köre feltételeknek alávetett és lokális, másrészt, előző megjegyzésünkéből következően – és a filozófiatörténet tanúsága szerint – nem feltétlenül tartja meg konstans értelmét (az igazság egészen más fogalmait jelennek meg Arisztotelésznél, a pragmatizmusban és Heideggernél). Végül természetesen mindez nem jelenti azt, hogy minden perspektíva hasonló filozófiai érvényességgel bír. Minél kidolgozottabb, differenciáltabb, vagy a leibnizi elvet felelevenítve, minél több dolgot, minél koherensebben és rendezettebben fejt ki egy perspektíva, annál alaposabb munkát végzett a gondolkodás. A filozófiatörténet a filozófiai gondolkodás ragyogó teljesítményeinek tárháza.

3. A hátralévő részben rátérnék Tózsér két további okfejtésére. Egyrészt arra, hogy „valamennyi filozófia az igazságra pályázik”, hiszen képviselői „arra tesznek kísérletet, hogy azt írják le, ahogy szerintük a dolgok vannak”. Másrészt arra a következtetésére, hogy mivel a filozófiai tevékenység ebben a formájában sikertelen, mivel nincs megsemmisítő érve valamelyik elmélet mellett, aligha tulajdoníthatunk neki belső értelmet. Más megfogalmazásban azt lehetne mondani, hogy a filozófiai tevékenység célja az igazság filozófiai feltárása, leírása, de mivel ez nem lehetséges, a filozófiai tevékenység önmagában céltalan, értelmetlen. E fenti leírások valójában már megválaszoltak ezekre a felvetésekre, de mielőtt kifejtjék őket, néhány általános megjegyzéssel kezdenénk.

A komplex tevékenységek egy jó részének alighanem több, még ha nem is korlátlan számú értelmes célja lehet, ezért a célok közötti hierarchia megállapítása, akár abban a formájában, hogy az értelmes célok közül kiemelünk egy elsődleges célt, akár úgy, hogy egyetlen cél kivételével minden más opciót értelmetlennek nyilvánítunk, nemritkán fölöttebb kockázatos vállalkozás. Tózsér vállalja a kockázatot, amikor a filozófiai tevékenység belső értelmének kizárólag az igazság kutatását nevezi meg. Ez az ambíció, amely legkésőbb Arisztotelész óta jelen van a filozófiai gondolkodásban, valójában egy általánosabb, szintén arisztotelészi gyökerű ontológia részét képezi, amelyet Tózsér konzekvensen képviselni látszik. Amennyiben a dolgok valamilyenek, nem csupán igazságértékük állapítható meg, de elvileg megadható az a sajátosságuk is, amelytől lényegiségüket nyerik, vagyis azt, amitől, azok, amik, és ez természetesen igaz a tevékenységekre, így a filozófiai tevékenységre is. Ebből kifolyólag aztán megadható az a legfőbb cél, amit az adott tevékenység minden más tevékenységtől eltérően adhat nekünk, és amit elvárhatunk tőle. Ennek az okoskodásnak a kizárólagos érvényessége vitatható, ahogy ezt a filozófia történetében, más-más okokból bár, de számosan vitatták is, többek között maguk a disszenzusz af-

firmáló filozófusok (Nietzsche és különösen erőteljesen Foucault), megkérdőjelezve a jelenség konstans értelmét, de a definíció lehetőségét vitatva Wittgenstein, a pragmatisták és mások is. Anélkül, hogy elmélyednénk e roppant fajsúlyos probléma rejtelmeiben, csupán egy kézenfekvő példát hoznánk, ami érzékelteti Tózsér megközelítésének nehézségeit. Azt hiszem, értelmes vállalkozás azért focizni, mert valamiképp le kívánok fogyni, vagy azért focizni, mert sajátos örömet szerez ez a fajta játék, vagy azért focizni, mert egyedül módon fejleszti a láb különféle izmait, esetleg azért, mert egy bizonyos módon növeli a kombinációs készséget, stb. Ugyanakkor nem értelmes cél azért focizni, hogy okosak legyünk, vagy hogy jó legyen a frizuránk, stb. Azt is hiszem, hogy néhány határesetet leszámítva viszonylag nagy magabiztossággal meg tudjuk határozni, hogy egy tevékenység mire lehet jó, milyen célokat szolgálhat, és azt is, hogy mire nem jó egyáltalán. Azt gondolom, azért hívhatjuk a fenti példákat értelmes céloknak, mert a futball tevékenysége fenomenálisan és/vagy külső nézőpontból is egyedül élményekkel és/vagy következményekkel jár, azaz nem pótolható a cél szempontjából más tevékenységekkel (a fociban egy bizonyos módon fejlődik a combizom, egy bizonyos módon örülök a játéknak stb., amit nem pótolhat egy izomfejlesztő gép, illetve egy másik játék). Ugyanakkor ha egy tevékenység elsődleges célját kívánjuk meghatározni, vagyis az értelmes célok között hierarchiát vezetünk be, azt feltételezzük, hogy az értelmes célok között vannak még értelmesebb célok. Ezzel összezavarjuk az értelem itt használt fogalmát, hisz aminek van értelme, azt fölösleges tovább fokozni, attól se több, se kevesebb nem lesz (ahogy az egyenlőbb se több az egyenlőnél, úgy az értelmesebb se több az értelmesnél). Amennyiben az értelmes célok és feladatok között hierarchiát állítunk fel, csupán egy értelmén kívüli, azaz önkényes szempont segítségével tudjuk ezt megtenni. Így amennyiben egy tevékenység kapcsán több értelmes célt is találunk, utólag aligha szerencsés egy fő célt kiemelni. Akkor sem járunk jobban, ha az értelem fogalmát leszűkítjük, és már eleve egyetlen – a tevékenységből szükségképpen kibontható és azt elsőrendűen meghatározó – értelmes célról beszélünk. Ekkor – szintén önkényesen – már előzetesen döntünk az értelem fogalmáról, és – megint csak önkényesen – értelmetlennek titulálunk értelmesnek tűnő célokat. A helyzet tarthatatlanságát jól mutatja az az intuitív belátásunk is, hogy egy tevékenység célja nem feltétlenül azonos a tevékenységgel szükségképpen együtt járó következményekkel. A focival nem szélsőséges körülmények esetén (fizikailag) szükségképpen együtt járó következmények (az egészség, az izomnövekedés, kombinációs játék) mellett célként tételezhetjük a focival szükségképpen semmi esetre sem együtt járó öröm képzetét is. E megjegyzéseket kiterjeszthetjük a filozófiai tevékenységre is.

A filozófia művelésével, hasonlóan más tevékenységekhez, például a focihoz, szintén több értelmes cél járhat együtt. A dialektikus gondolkodás gyakorlása, a csak a filozófiára jellemző sajátos örömeztetés elérése, a létezők rendjének filozófiai bemutatása, vagy ahogy feljebb írtuk, egy jelenség érthetővé tétele. A sor

folytatható. Ezek, talán az öröm és általában bármilyen affektus kivételével, olyan mozzanatai a filozófiai gondolkodásnak, amelyek változó hangsúllyal más módon és más szinteken, de mindig együtt járnak vele, csak vele járnak együtt és tényleges értelmet adhatnak művelésének. Minden filozófia kapcsán rá lehet kérdezni az állítások koherenciájára, meggyőzőerejére, eredetiségére, arra, milyen létezőket ismer el, és miket nem, milyen jelenségeket világít meg, stb. Ugyanakkor lehetnek téves elvárásaink is olyasmivel kapcsolatban, amit a filozófia művelése biztosan nem nyújt. Szerintem sem várhatjuk el a filozófiától azt, amit Tózsér szerint annak képviselői elsődlegesen várnak tőle, vagyis azt, hogy képes legyen igazoltan megismerni a dolgok tényleges állását. Ez ugyanakkor nem zárja ki, hogy a filozófiai tevékenység egy sajátos típusú „episztemikus” vállalkozásként is értelmezhető legyen, amennyiben ez utóbbit nem a problémamegoldással, az igazság leírásával azonosítjuk. A gondolkodás perspektivizmusa nem teszi lehetővé a problémamegoldást, amennyiben a perspektívák, ahogy korábban utaltunk rá, nem szüntethetők meg. Ha a filozófiai gondolkodástól mégis ezt várjuk, ugyanúgy félreértjük működését, mint ha a politikától azt várnánk, hogy megoldja életproblémáinkat (holott gyakran ezt ígéri).

Nem ritka, hogy magunktól, másoktól, egy dologtól, vagy épp egy tevékenységtől olyan dolgokat várunk el, amelyeket aligha képesek nyújtani, miközben számos olyan dolgot mégiscsak nyújtanak, amit sokadik pillantásra sem veszünk észre. Úgy tűnik, a filozófiai tevékenység egyik figyelemre méltó „episztemikus” teljesítménye, hogy képes problematizálni, és ennek segítségével meghatározott feltételek felállításával, elrendezni a valóságot vagy a valóság egy szeletét, azaz képes érthetővé tenni korábban érthetetlen dolgokat, képes megvilágítani egy vagy több fogalom, dolog stb. jelentőségét. Ha valamire, erre bizonyosan képes a filozófia, és úgy hiszem, meglehetősen sikeres is benne, vagyis Tózsérral szemben nyugodtan állíthatjuk, hogy a filozófiai tevékenység episztemikusan sem sikertelen, és a megismerés egy bizonyos módjának elérése is értelmes célja a filozófiai tevékenységnek. Sőt, e teljesítményén keresztül nyilvánvaló gyakorlati értelmet is találhatunk, amely a gondolkodás episztemikus képességéből fakad. Itt zárszóként csupán egyre térek ki. A gondolkodás perspektivizmusa, természetéből fakadóan, azt követeli a filozófustól, hogy indítson harcot mindenfajta egyoldalúság és kizárólagosság ellen, szüntesse meg a gondolkodásnak azt a már Kant által felfedezett belső kényszerét, hogy a világot valamiképpen totalizálja, azaz egyetlen elvből vezesse le, és egyféle módon lássa. Szüntesse meg a gondolkodás egyoldalúságát, a butaságnak azt a fajtáját, amely képtelen alternatívákat elgondolni, képtelen saját totalizáló nézőpontjából kilépni! Vagyis, Deleuze-zel szólva, a filozófia gyakorlati feladata az, hogy „kárt okozzon a butaságnak”, tegyük hozzá, az élet minden frontján, mindörökké, azért, hogy újra és újra eljussunk a sokalakú valóságig.⁵

⁵ Köszönettel tartozom Bernáth Lászlónak a tanulmányhoz fűzött hasznos megjegyzéseiért.